

PRAVOSLAVLJE I VERSKA TOLERANCIJA

Odnosi među brojnim religijama, konfesijama i denominacijama možda nikada u istoriji nisu bili bolji i tolerantniji nego danas. Njihovi konflikti ne izazivaju tragične posledice kao u prošlosti. Ipak, mržnja, rat i nasilje među ljudima i narodima, gotovo da se ne smanjuje.

Crkva i religije sada, u najvećem delu sveta, više ne normiraju javni i društveni život i nemaju presudan uticaj na život savremenog čoveka. Njihovu ulogu preuzela je država, partijske vođe, bankari, novinari i mas-mediji. To nikako ne znači da verujući i religiozni ljudi nisu odgovorni za sve ono što se dešava u svetu, za mnoge tragedije i nesreće.

Član 18 *Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima* jamči da su sve vere dozvoljene i dopuštene. Svako ima pravo da svoju veru javno i privatno manifestuje. Član 20 *Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima* zabranjuje širenje verske mržnje, zabranjuje veru koja podstiče na diskriminaciju, neprijateljstvo i nasilje. Oba ova načela nalaze svoju primenu i u pozitivnom zakonodavstvu svih demokratskih država. Ovo nas upućuje na sledeći zaključak: najveći stepen slobode, verske, i svake druge, tolerancije, postoji tamo gde su određene slobode i vere (religije) zabranjene - one koje podstiču na mržnju i nasilje. Tamo gde se svaka vera toleriše, gde je sve dozvoljeno i relativno, tamo je i najveća netolerancija.

Pojam "verske tolerancije" stvorila je liberalna pravna i politička filosofija, zato teolozi radije govore o eku-menizmu i dijalogu. Ma koliko bila plemenita i prihvatljiva ideja, Pravoslavna crkva je skeptična prema pojmu

verske tolerancije. Navešću samo neke razloge za to: 1) Verska tolerancija se često pojavljuje kao izraz verskog i religioznog indiferentizma, malodušnosti, mlakosti, ravnodušnosti prema Istini, kao nedostatak uverenja i ubeđenja; 2) Ona se često shvata i svodi na nivo religiozne i crkvene diplomatije i taktike. Tada je verska tolerancija u funkciji *verske manipulacije*. Tolerišem svaku drugu veru i religiju da bih jačao svoju sopstvenu veru i poziciju; 3) Verska tolerancija se ponekad manifestuje kao pokušaj negacije i relativizacije svih tzv. velikih klasičnih religija, kao religiozni sinkretizam i pokušaj stvaranja jedne nove religije sveta, koja se danas naziva "religija mira", "univerzalna religija", "novo hrišćanstvo", "religija uma". Gotovo da je postala intelektualna moda da se stvori jedan interreligijski Bog, Kosmički Apostol, Ahritekta sveta koji se onda javlja u brojnim religijama kao svojevrsna "energija". U Americi postoji hram svih religija, "hram razumevanja". Postoji i "Udruženje ujedinjenih religija", nekoliko projekata za njihovo institucionalno povezivanje, što bi trebalo da bude pandan Organizaciji ujedinjenih nacija. Pokušaji i težnje ka stapanju svih religija u jednu, svejedno na namere, u suštini vode u religioznu unifikaciju sveta i religiozni monizam. Svaki pak monizam, pa i religiozni, završava se smrću Boga ili obezličanjem čoveka. Drugim rečima, duhovnim totalitarizmom; 4) Verska tolerancija može da bude u funkciji saobražavanja i adaptacije crkvenih i religioznih institucija svetovnim: državnim, društvenim i političkim institucijama, koje onda treba da služe ostvarenju ciljeva potrošačke ideologije.

Ako je suditi po posledicama a ne namerama, verska tolerancija je često, na žalost, u funkciji onoga što je Markuze nazvao "represivna tolerancija", tj. obezličnja i poniženja čoveka, ili, makar i nesvesno, podržavanje najmoćnijih centara "moći" ovoga sveta.

Problem ekumenizma, verske tolerancije i dijaloga je jedno od najvažnijih pitanja našeg vremena i epohe. To je ontološki, antropološki i egzistencijalni problem i opasno ga je svesti na "moralno" poboljšanje odnosa među brojnim religijama, konfesijama i njihovim institucijama. Oni treba da budu u funkciji spasenja sveta i čoveka, u razotkrivanju i uspostavljanju novog načina postojanja, slobodnijeg i radosnijeg stila života. Na žalost,

kako u prošlosti, tako i danas, to se pokazuje kao nerešiv problem, koji se stalno izmiče i odlaže. Antiekumenizam i verska netolerancija još uvek imaju plodno tlo. Oni se pravdaju, i mogu se pravdati, brojnim argumentima, no i pored toga ne mogu se opravdati. Ekumenizam, težnja ka sjedinjenju svih hrišćana, dijalog hrišćana i nehrišćana, treba da bude stalno usmerenje i zadatak od kojeg se ne sme odustati, čak i onda kada ne daje prave plodove i rezultate.

Crkva postoji u ovome svetu da bi sjedinjavala sve ljude i narode, ceo kosmos sa Svetom Trojicom. To je Njen "program" i Njen zadatak. Ona sebe smatra sabornom, sabirnom, katoličanskom zajednicom. Pravoslavna crkva ima katoličanski um, osećanje i brigu za sve ljude i narode bez obzira na doktrinu, veroispovest, pol, jezik, boju kože, naciju. Za pravoslavnu teologiju svaki *drugi* čovek je neophodnost, brat, ikona Božja, najveća svetinja. U večnost ne ulaze religije, teorije, kulture, učenja, dogme, nacije već živi i konkretni ljudi. Crkva nije za relativizam Istine, nije tolerantna prema demonskim stihijama ovoga sveta, verama, učenjima i religijama koje skrnave ljudsko dostojanstvo. Ona mrzi greh i zabludu ali voli čoveka. Bog nas voli ne zato što smo dobri, tolerantni, moralni, pravoverni već jednostavno zato što nas voli. Božja ljubav ne traži nikakav razlog. Kroz celu istoriju crkve Božanska ljubav i ljubav Crkve se pojavljivala i prema onim koji su izvan Nje, čak i prema Njenim neprijateljima. Najkonkretniji dokaz za to su čuda svetitelja nad nepravoslavnim.

Evharistija se služi ne samo za pravoslavne, već za sve ljude i ceo kosmos. Na svakom bogoslužjenju Crkva se moli za "mir celoga sveta" i "sjedinjenje svih". "Bog ne gleda ko je ko, nego u svakom narodu onaj koji Ga se boji i tvori pravdu mio je Njemu", kaže Sveti Apostol Petar (Da. 10,34-35). Jedan od najvećih teologa i otaca Crkve, Sveti Jovan Zlatousti na jednom mestu kaže: "ne verujem u spasenje onoga koji se ne trudi da spasava druge". To znači da nama pravoslavnim nema spasenja ako ne činimo sve što možemo da se spasu i imaju život večni drugi. To podrazumeva ne da druge vere ravnodušno "tolerišemo", i da prema njima ne primenjujemo nasilje, već mnogo više. Treba da izađemo iz sebe, da se saživimo sa ne-ja, s drugim ljudima i narodima koji pri-

padaju drugim religijama i hrišćanskim konfesijama. Treba ih upoznati, razumeti njihove patnje i probleme. Ući u njihov svet. To znači, treba ih voleti.

Za Pravoslavnu crkvu, učestvovanje u ekumenskom pokretu i dijalogu sa nehrišćanskim religijama nije stvar taktike i diplomatije. To je Njena *misija*, pojavljivanje samog Njenog identiteta. Pitanje verske tolerancije i ekumenizma je prevashodno *soteriološki* problem i pitanje, tj. izraz i briga Crkve za spasenje svih. Antieku-
menizam se često pravda tobožnjom brigom za očuvanje "pravoslavnog Predanja" i "Vere Otaca". To se može čuti i od pojedinih teologa. Međutim, ne učestvovati u ekumenskom dijalogu, ne pokazati brigu, odgovornost i ljubav prema onima koji ne pripadaju Pravoslavnoj crkvi, u suštini znači kapitulaciju pravoslavnih pred nepravoslavnim umom i duhom. To bi značilo da se Crkva odriče *misije*, tj. same sebe. Ako dobro razumem Pravoslavlje i prirodu Pravoslavne crkve, za njih nije merilo Istine doktrina, uverenje, ubeđenje, religija, tekst, dogma, kanon, nego živa Ličnost Bogočoveka Hrista, odnosno Crkva kao Telo Hristovo i ljubavna zajednica. Pokazivanje ljubavi prema neistomišljenicima, nepravoslavnim, nehrišćanima pa i neprijateljima, nikako ne podrazumeva da Pravoslavni napuste svoje Predanje, dogmate, kanone, učenje. Naprotiv, to samo znači, sve to potvrditi na delu.

Pravoslavni ne mogu da se odreknu verske tolerancije čiji je telos Istina jer jedino ona oslobađa i preporada. Ekumenizam u "vertikali", jedinstvo u veri i Istini, jeste nužna pretpostavka ekumenizma u "horizontalni". Bez živog i ličnog Boga nema mira i dobre volje među ljudima. Ukoliko bi Pravoslavni napustili svoju veru, Predanje i učenje, to bi značilo da napuštaju ekumenski pokret i ekumenizam ljubavi koji jedini daje prave plodove. To bi značilo samonegaciju Crkve, Njenu redukciju na religiozno udruženje s posebnim ciljevima. Cilj i težnja Pravoslavnih je jedinstvo svih u Hristu, jedinstvo u veri i Evharistiji. Vekovno iskustvo ih uči da nema preobražaja, promena na bolje, istinske ljudske slobode, sve dok se ne razluči Istina od laži, dobro od zla. Ekumenizam i verska tolerancija podrazumevaju lično samoograničenje, pokajanje i praštanje, što podrazumeva i zaborav tuđeg greha i nepočinstva; rat sa samim sobom, podvig da se obuzda-

ju oni impulsi u našoj prirodi koji je teraju na egoizam, samoživost, samozatvorenost i mržnju.

Verska tolerancija i ekumenizam su danas u krizi. Njihova kriza je uslovljena krizom, i to ozbiljnom, same crkvene samosvesti. Sekularistička kultura i civilizacija prodrla je u sve pore života same Crkve. Svet je gotovo opčinjen "ideologijom bezbolne egzistencije" (Tomas Maxo). Takva egzistencija neizostavno podrazumeva život bez ljubavi. Takav stil života - život bez ljubavi - uslovljava mentalnu impotentnost, intelektualnu izgubljenost i duhovnu sklerotičnost. Ljubav među ljudima se nastoji nadomestiti farisejskom ljubaznošću, sladunjavim *moralizmom*. U takvoj duhovnoj atmosferi ekumenizam se svodi na religioznu diplomatiju, često neuspešnu, na jalova "saopštenja", "deklaracije" i "apele" za mir i dobre odnose među ljudima.

Razdeljenost, podvojenost, pluralizam vera, religija i istina je kob istorije, kob palog čoveka. Sukobi i konflikti kao da su istorijska neminovnost. Ali to nam ne daje za pravo da odustanemo od cilja da svi budu jedno u Hristu. Ako već ne mogu da se uklone sukobi i konflikti među različitim religijama, verama i ljudima, vredi se založiti da se oni svedu makar na najmanju moguću meru. Ukoliko želimo da budemo "so" zemlji i svetu, dužni smo da osetimo bol i tugu i pokažemo ljubav prema onima koji su na suprotnim putevima, u cilju sjedinjenja svih u Hristu, u cilju blagodatnog jedinstva, jedinstva u slobodi i različitosti. Svaki dijalog je bolji nego nikakav dijalog. Sve dok vidimo i težimo razgovoru, zbližavanju i sjedinjenju, još ako to činimo s ljubavlju i Hrista radi, postoji nada da stignemo do željenog cilja. U suprotnom, rizikujemo da i onu prirodnu naklonost prema drugom izgubimo i da nam drugi postane *pakao* (Sartr) a ne brat.

Danas živimo u vremenu neverovatno brze integracije sveta. Sve je intenzivnije prožimanje raznih religija i konfesija. Svako društvo i država su postali multietnički i multikonfesionalni. Lokalni problemi postaju globalni i opšti, jer je svet do neslućenih razmera međuzavisan. Postoje mnogi predznaci koji ukazuju da bi u budućnosti moglo doći do ozbiljnog i dramatičnog sukoba islamske civilizacije i evroameričke, uslovno rečeno, hrišćanske. Ako imamo u vidu i pravoslavnu di-

jasporu, tj. da danas Pravoslavna crkva egzistira na svim kontinentima, to dovoljno govori o neophodnosti našeg dijaloga s drugim hrišćanima i nehrišćanima. No, za to su neophodni određeni preduslovi.

Da bi vodili istinski dijalog s drugima, moramo prvo uspostaviti dijalog između nas samih, između nas pravoslavnih. Dijalog unutar svake pomesne pravoslavne crkve, i između njih zajedno, gotovo da je simboličan, nominalan i sveden na najmanju moguću meru. Između pojedinih pomesnih crkava odnosi su hladni i ravnodušni. Postoji raskorak i razlaz između prirode Pravoslavne crkve i crkvenih institucija, između forme i sadržaja. Formalizam, juridička svest, moralizam, sekularizam i birokratizam institucija su naša ozbiljna iskušenja. Etnofiletizam i etnocentizam su jeresi našeg doba koje potresaju Crkvu. Danas mnogi nacionalizuju Hrista, prilagođavaju Ga nacionalnim strastima, umesto da sebe opravoslavljaju, hristijanizuju i prilagođavaju Hristu. Upečatljive su pojave "pravedničke arogantnosti". Širi se kompleks superiornosti, zabluda o "nevinom" Istoku i "trulom" Zapadu. Kao da se previđa da je sada Istok na Zapadu a Zapad na Istoku. Postoje i žive još uvek mnoge istorijske zablude i predrasude, ideološka klišeja kroz čije naočare posmatramo druge. Sve su to problemi koji koče i sprečavaju misiju Crkve i Njenu pravu ulogu u svetu.

Ako izuzmemo retke pojedince, mi nedopustivo malo poznajemo savremenu rimokatoličku, protestantsku i anglikansku teologiju, ali to nas ne sprečava da izričemo kategoričke sudove i tvrdnje koje često protivreče činjenicama. To ima za posledicu da se naši stavovi pretvaraju u ideološke sudove i predrasude. Bojim se da je slična situacija i kod njih kad smo mi u pitanju. Kad je u pitanju islam, budizam, zen, jevrejstvo - tu je još veća neobaštećenost i nepoznavanje. Da bi dijalog uopšte bio moguć s nehrišćanima, tome treba da prethodi jedan jasan i izgrađen teološki stav prema nehrišćanskim religijama. Treba odgovoriti na pitanje šta je to što u tim religijama treba pozitivno da vrednujemo.

U ovom veku došlo je do velike obnove autentične pravoslavne teologije. Otkrivena je vizija sveta i života iz te perspektive, ali ta vizija još uvek nije povezana sa stvarnim i konkretnim životom koji je uslovljen jednom drugom, potpuno različitom filosofijom. U konkretnom

životu Crkve još uvek je prisutan mentalitet koji je stvorila "uvezena" apologetska i školska teologija, koja je u suštini svojevrsna advokatura ili moralizam. Na početku se iznose teze, najčešće po principu tzv. negativne selekcije, zatim slede prigovori, a u zaključku presuda i osuda. Jevanđelje i cela teologija se svode na moralni sistem zabrana, propisivanje prestupa i kazni, ponekad čak i na pravne norme. To ima za posledicu da se zakon ljubavi, kao jedini zakon Crkve, zamenjuje pozitivnom pravnom normom, da Crkva funkcioniše kao pravna institucija poput svih ostalih. Preti opasnost da takav mentalitet i svest ekumenizam pretvori u *korporativizam*. Da bi se ta zamka izbegla, neophodan je bogoslovski podvig i stvaranje bogoslovske uma i načina mišljenja, intelektualna zrelost, trezvenost i odgovornost.

Pravoslavna antropologija je izrazito personalistička, komunikativna i otvorena. Čovek je biće *odnosa*, biće zajednice. Dijalog i misija su sama priroda Crkve. Zatvorenost i izolacija, sektaška logika i psihologija su strani Pravoslavnoj crkvi. Razume se, ima i kod pravoslavnih onih koji podležu tim iskušenjima, ali to nikako nije prevladalo u Njoj. Rukovodeći se ikonomijskim načelom, Pravoslavna crkva je bila popustljiva, snishodljiva i trpeljiva prema onima koji su izvan Nje. Od hrišćana se očekuje da budu samo strogi i nepopustljivi prema sebi a blagi prema drugom. Razume se, sve u cilju da bi nekog pridobili za Hrista. Ta snishodljivost i popustljivost može da ide sve dokle to ne ugrožava samo biće Crkve.

Ekumenizam i verska tolerancija su problemi od čijeg rešenja umnogome zavisi buduća sudbina sveta i mi jednostavno ne možemo a da ne uložimo sve da ih podignemo na što je moguće veći nivo. Dosadašnjim dostignućima na tom planu ne možemo biti zadovoljni, ali ni obeshrabreni, jer je ipak nešto postignuto. Možda je neophodna promena principa i perspektive, zamena dosadašnjeg, pretežno ritualnog i kongresnog ekumenizma, ekumenizmom ljubavi. No, iako nije sporno da su dijalog, tolerancija i ekumenizam neophodnost, ne treba gubiti iz vida da tu vrebaju velike opasnosti sa stalnom mogućnošću da se oni pretvore u svoju suprotnost. Čini se da nema mesta ni za panično negiranje, niti pak za nekritičko prihvatanje. Opravdana je trezvenost i obazrivost, dijalektički odnos *akrivija-ikonomija*, kada je reč o odnosu prema tako važnim pitanjima.